

ВЕПРІВ РОМАН

**КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1964-1991 рр.)**

У статті проаналізовано механізм формування керівних кадрів, спеціалістів сільського господарства, а також масових професій, упуцнення і досягнення у політиці партії на селі.

Ключові слова: кадри, спеціалісти, колгоспники, молодь, село, Івано-Франківська область.

У нових історичних умовах - впровадження в сільськогосподарське виробництво ринкового соціалізму, досягнень науки і техніки - постала потреба у працівниках нового типу. Вимогою часу стало не тільки "сліпо виконувати вказівки згори", а й самостійно вирішувати виробничі питання та відповідний рівень освіти. Традиційно ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР вважали за необхідне вживати відповідних заходів для зміцнення кадрів голів колгоспів, бригадирів і спеціалістів сільського господарства як за рахунок підготовки на місцях серед рядових членів, так і мобілізації добровольців на керівні посади з міст, промислових підприємств, державних установ, науково-дослідних закладів, офіцерів запасу.

Березневий 1965 р. пленум ЦК КПРС сформулював засади нової господарської політики в СРСР. Реформи не змінювали сутності командно-адміністративної системи, але істотно міняли співвідношення на користь економічних методів управління промисловістю і сільським господарством. Виробничу діяльність підприємств і колгоспів передбачалося оцінювати такими економічними показниками, як рентабельність і прибуток. Важливою складовою цих перетворень виступав сільськогосподарський кадровий потенціал. Проблеми сільського господарства західноукраїнського регіону порушували у своїх дослідженнях вітчизняні дослідники С. Давидович [1], Н. Жулканич [2], Г. Кривчик [3], М. Лендел [4], О. Мальярчук [5], О. Мороз [6], С. Падалка [7] та інші.

Мета статті - здійснити аналіз механізму підготовки, перепідготовки, розстановки керівних колгоспних кадрів, спеціалістів і працівників масових сільськогосподарських професій, кількісні та якісні показники.

Об'єкт дослідження - кадрова політика партійно-радянської влади в Українській РСР. Предмет - особливості її втілення на прикладі Івано-Франківської області.

Івано-Франківська обласна партійна організація значну увагу приділяла "підбору, розстановці й вихованню" районних керівних сільськогосподарських кадрів, підвищення ролі і відповідальності спеціалістів в колгоспах і радгоспах. На цій ділянці роботи було багато недоліків. На XIII Івано-Франківській обласній партійній конференції (лютий 1966 р.), говорилося про те, що "обласне управління сільського господарства (начальник тов. Лещенко) ще слабо керує роботою районних виробничих управлінь, не надає систематичної допомоги спеціалістам управлінь і колгоспів по вирішенню задач, поставлених пленумом". Завдання обкому партії, райкомів КП України, всієї обласної

парторганізації - вдосконалення стилю і методів керівництва сільським господарством. Як і раніше, наголос робився на зміцнення відстаючих ділянок колгоспного виробництва здібними керівниками, різке підвищення рівня організаторської і масово-політичної роботи серед працівників села, виконання планів і соціалістичних зобов'язань кожним колгоспом, радгоспом, районом і областю в цілому [8, арк. 25, 26].

Соціалістичне змагання, яке виникло в роки перших п'ятирічок було покликане захоочувати трудовий ентузіазм мільйонних мас своєю жертвовною працею в ім'я торжества соціалізму і комунізму у всесвітньому масштабі. Соціалістичне змагання, на відміну від конкуренції з її економічними стимулами, було винесене у сферу ідеологічну. Помпезні церемонії супроводжувалися формалізмом, врученням орденів, медалей, перехідних червоних прапорів, пам'ятних знаків, вимпелів, кубків, грамот, подяк та інших відзнак. У досліджуваній нами період запроваджувалося чимало видів змагань на честь ювілеїв Леніна, річниць Жовтня, Конституції, радянської влади, утворення СРСР тощо.

На початку 1960-х років у свою вищу фазу вступив рух за комуністичне ставлення до праці. Ця концепція включала в себе: по-перше, програмні тези про ліквідацію протилежностей між містом і селом, між фізичною і розумовою працею; по-друге, вона передбачала матеріалізацію ідеї безкоштовної праці; по-третє, її основні положення спрямовувалися на поєднання самовідданої праці трудящих за досягнення найвищих показників у праці з вихованням "нової людини". На підприємствах, установах, колгоспах вивішувалися лозунги на зразок: "Жити і працювати по-комуністичному", "Ми прийдемо до перемоги комуністичної праці" і т. п. У цей час для виконання безпосередньо виробничих завдань, а не тільки впорядкування територій, почали використовуватися комуністичні суботники. Офіційна пропаганда подава їх як вияв високої свідомості й організованості радянських людей, як вершину їх трудового піднесення й ентузіазму, як всенародне свято вільної комуністичної праці.

Важливою складовою у процесі реформування соціалістичної економіки виступали зміни в сільськогосподарському виробництві через матеріальну зацікавленість. Адміністративні методи комплектування виробничих колективів, які раніше широко використовувалися, втрачали своє значення. Поступово поширювалася і ставала основною така форма, як вільне наймання колгоспників тим чи іншим господарством. Водночас почав спостерігатися інтенсивний відтік працездатного населення із сіл у міста в промисловість та будівництво, де заробітна плата малокваліфікованих робітників в кілька разів перевищувала. З 1 липня 1966 р. в УРСР запроваджувалася гарантована оплата праці колгоспникам. Раніше фонд оплати праці формувався як залишок після відрахувань у неподільний і громадський фонди, тепер - при розподілі доходів, в першу чергу, мали виділятися кошти для оплати праці колгоспників.

Ключова роль у процесі реформування села відводилася комуністам і комсомольцям. На початок 1966 р. Івано-Франківська обласна партійна організація об'єднювала 30669 членів і кандидатів в члени КПРС. На промислових підприємствах і будівництві працювало більше 10 тис. членів

і кандидатів партії, колгоспах і радгоспах - майже 6 тис. осіб. Із багатьох важливих справ, якими займався обком КПУ, міськком і районні комітети партії, "самим важливим був підбір, розстановка і виховання кадрів" [8, арк. 27]. Новою категорією робітничого класу на селі, які користувалися правами і пільгами на рівні з робітниками державних сільськогосподарських підприємств виступали трактористи-машиністи. Їх загін в колгоспах області нараховував 5700 осіб. Механізатори колгоспів користувалися оплачуваними відпустками і оплатою по лінії соцстраху за дні непрацездатності [9, арк. 55].

Основною формою масового навчання колгоспників і робітників радгоспів, без відриву від виробництва, виступали дворічні агрозоотехнічні курси. При комплектуванні навчальних груп особлива увага зверталася на охоплення всієї сільської молоді, яка закінчила семирічні чи десятирічні школи і працювала в місцевих господарствах. Випускників десятирічок зараховували на курси в групи другого року навчання. Колгоспників і робітників радгоспів, насамперед бригадирів виробничих бригад, ланкових, завідувачів тваринницьких ферм, що закінчили такі курси 4-5 років тому зобов'язували підвищувати свою кваліфікацію.

На середину 1960-х років помітних успіхів було досягнуто у формуванні інфраструктури масових сільськогосподарських професій. У колгоспах і радгоспах спостерігався надлишок працівників на час "напруженого періоду робіт". Однак потреба у спеціалістах із середньою спеціальною та вищою освітою залишалася актуальною. Серед голів колгоспів вищу освіту мали 25 %, середню спеціальну - 52 %. У кожному господарстві нараховувалося в середньому близько десяти спеціалістів із вищою та середньою освітою. Зростає кваліфікація агрономів та зоотехніків. Серед них із вищою освітою було відповідно 27,8 і 14 %, із середньою освітою - 69 і 79 %, решта закінчили підготовку на курсах, однорічних школах і т. д. Значно гіршим був якісний склад ветеринарних працівників колгоспів: із них тільки 4 % мали вищу і 51 % - середню освіту. Ще нижчою була питома вага дипломованих спеціалістів серед інженерно-технічних працівників. Один інженер припадав на кілька господарств, а серед механіків тільки 52 % здобули спеціальну освіту. Сільська виробнича інтелігенція західноукраїнського регіону налічувала близько 30 тис. осіб [10].

У середні 60-х років ХХ ст. в Західному регіоні України функціонувала розгалужена мережа сільськогосподарської освіти: вузи, технікуми, училища, школи, курси, гуртки, кабінети, кімнати тощо. Офіційно вважалося, що кожний колгоспник чи робітник радгоспу залучений до тієї чи іншої форми навчання, першочергова увага зверталася на керівні кадри і сільську молоддь. Основна увага приділялася підготовці, перепідготовці, розстановці працівників керівної і господарської ланки та спеціалістів сільського господарства. Гонитва за показниками змушувала займатися приписками і часто вся робота зводилася до формалізму. Слухачів курсів, учнів шкіл, студентів навчальних закладів переводили з курсу на курс, намагаючись виконати плани випуску молодих спеціалістів. Під впливом реформ частина громадян змінила своє ставлення до села й відгукнулася на заклики та обіцянки влади.

Найбільш запотребуваними ставали нові спеціальності пов'язані з суцільною електрифікацією сільського господарства. В області приділялася

увага підготовці кадрів по механізації і електрифікації в сільськогосподарському виробництві. Так, в 1967 р. у сільських профтехучилищах області підготовлено 270 електромонтерів з річним і півторарічним терміном навчання, на місячних курсах - 120 осіб. Вкрай незадовільним було забезпечення спеціалістами з вищою і середньою-технічною освітою монтажних і експлуатаційних підприємств області, що негативно впливало на сільську електрифікацію. Підприємствам енергоуправління терміново потрібно було 12 інженерів і 11 техніків-електриків, але заявки на спеціалістів з року в рік не задовільнялися [11, арк. 73].

У області діяла обласна рада спеціалістів сільського господарства, при якій працювало п'ять секцій: рослинництва, тваринництва, механізації, економіки, будівництва. Діяльність цього громадського органу була малоефективною через відсутність аналогічних організацій в районах. Із самих районів неодноразово поступали пропозиції про створення аналогічних структур на місцях з метою "не лише впроваджувати рекомендації, а й ставити перед обласною радою назрілі питання, що їх висуває життя" [12, арк. 3].

Івано-Франківський обком партії у своєму звіті повідомляв, що на виконання постанови ЦК КПУ і РМ УРСР "Про затвердження плану підготовки і підвищення кваліфікації керівних кадрів колгоспів і радгоспів на факультетах сільськогосподарських вузів та в сільськогосподарських технікумах на 1967-1968 навчальний рік" направив у Львівський сільськогосподарський інститут на відділення підготовки керівних кадрів колгоспів і радгоспів - 30 осіб та на відділення підвищення кваліфікації голів колгоспів і директорів радгоспів - 20 осіб. На відділення підготовки керівних кадрів направлялися спеціалісти сільського господарства, які мали вищу і середню спеціальну освіту та практичний досвід роботи в сільському господарстві. В Івано-Франківському сільськогосподарському технікумі по підготовці керівних кадрів колгоспів і радгоспів навчалось 14 осіб, проти 10 передбачених планом. Після закінчення навчання всі спеціалісти використовувалися на керівній роботі в колгоспах і радгоспах, де могли практично і кваліфіковано застосовувати свої знання з піднесення культури землеробства і тваринництва, зміцнення економіки господарств [11, арк. 81].

Кадровому забезпеченню приділялася постійна увага. Постанови Ради Міністрів СРСР № 658 від 14 серпня 1969 р. і Ради Міністрів УРСР № 528 від 11 вересня 1969 р. "Про заходи по дальшому поліпшенню підготовки спеціалістів у середніх сільськогосподарських учбових закладах", наказ Міністерства сільського господарства УРСР № 667 від 30 вересня 1969 р., передбачали створення додаткових спеціальних відділень з підготовки керівних кадрів для колгоспів і радгоспів на 1970-1975 рр. В Івано-Франківській області відкривалися відділення: в Івано-Франківському сільськогосподарському технікумі, Рогатинському зоотехнічно-ветеринарному і Снятинському сільськогосподарському технікумах. Протягом трьох років набір слухачів з числа працюючих кадрів склав 270 осіб [13, арк. 156].

Станом на 1 квітня 1970 р. головами колгоспів в Івано-Франківській області працювало 258 осіб (4 жінки), з них 256 членів КПРС. З вищою

освітою відповідно - 74, незакінченою вищою - 37, середньою спеціальною - 104, середньою - 21, незакінченою середньою - 20, початковою - 2 особи. Навчалися заочно у вузах і технікумах 39 осіб. В колгоспах працювало 1413 бригадирів і завідуючих фермами, з них лише 200 осіб, або 15 % мали вищу і середню спеціальну освіту. З числа практиків навчалось у вузах і технікумах 67 осіб [14, арк. 103-104].

На початок 1970-х років залишалася актуальною проблема нестачі спеціалістів сільського господарства. У 1971 р. у колгоспах і радгоспах області на посадах спеціалістів працював 91 практик. У той же час, 2717 спеціалістів з вищою і середньою сільськогосподарською освітою, працювали в державних установах, культосвітніх закладах і торгівлі. У сільському господарстві відбувалася особливо значна "плинність" спеціалістів. Протягом 1966-1970 рр. за межі області вибуло 598 спеціалістів сільського господарства. У 1971 р. у колгоспи і радгоспи прибуло 685 випускників вузів і технікумів, а вибуло - 343, або 50 %. Причина полягала в незадовільних побутових умовах господарств. Кожний третій спеціаліст проживав на приватній квартирі. План будівництва житлових будинків для них постійно не виконувався [15, арк. 2-3].

Вжиті державою заходи покращили ситуацію із забезпеченням сіл Івано-Франківщини спеціалістами. На 1 квітня 1974 р. на посадах голів колгоспів працювало 95,9 % осіб з вищою та середньою спеціальною освітою. В колгоспах області нараховувалося 3496 спеціалістів, в тому числі - 502, або 14 % з вищою освітою. В 1975 р. за направленнями прибув 501 спеціаліст (129 випускників вузів), що давало можливість укріпити середню ланку керівництва і заповнити ваканті посади [15, арк. 102-103]. У колгоспи і радгоспи республіки у 1982 р. прибуло 30 тис. випускників сільських ПТУ, із яких 22,4 тис. (75 %) вибуло в тому ж році. Основні причини вибуття випускників пов'язувалися з виїздом на навчання, призивом на військову службу та інших мотивах передбачених законом [16, арк. 72].

Зимовий період широко використовувався для поглиблення "економічної роботи з трудящими": проводилися теоретичні конференції, економічні лекторії, влаштовувалися зустрічі з передовиками, виїзди в колгоспи клубу економічних знань і передового досвіду. Так, у межах одного Городенківського району економічний всеобуч пройшли 14 тис. осіб. У 230 економічних ланках навчалось 10 тис. осіб. Керівні кадри, спеціалісти народного господарства вивчали у теоретичних семінарах, районних школах партійно-господарського активу, народному університеті сільськогосподарських знань та передового досвіду питання економічної політики партії, підвищення ефективності виробництва на основі науково-технічного прогресу, вдосконалення управління, стилю і методів господарської діяльності, проблеми аграрної політики КПРС на даному етапі. У практику пропаганди економічних знань широко увійшли науково-практичні і економічні конференції, заняття на базі передових господарств, екскурсії в передові господарства області та республіки. У багатьох школах основи економіки і управління виробництвом вели керівники підприємств, радгоспів, голови колгоспів. Для слухачів не тільки читалися лекції, проводилися семінари, а й виконувалися практичні завдання [17].

Розвиток наукових досліджень гальмували невирішені побутові умови, особливо в галузі сільського господарства. Відсутність квартир не давала можливості запросити на роботу в Івано-Франківську сільськогосподарську дослідну станцію висококваліфікованих працівників із науковими ступенями і спеціалістів з великим практичним стажем роботи. Станом на 25 лютого 1980 р. у дослідній станції являлися вакантними посади завідуючих відділами тваринництва і економіки, завідуючих лабораторіями механізації, ріпаків, розробки та впровадження прогресивних технологій у тваринництві. Два сімейні кандидати наук і троє працівників без наукових ступенів, проживали в гуртожитку. Через відсутність житла, залишалися неукомплектованими посади головного зоотехніка і головного інженера-механіка дослідного господарства. На квартирному обліку в Івано-Франківській державній сільськогосподарській дослідній станції перебувало 47 сімей [18, арк. 90, 93].

Розвиток сільськогосподарського виробництва ставив підвищені вимоги до навчання кадрів, а також "широких трудящих мас". Восени розпочиналися заняття в школах підвищення професійної майстерності колгоспників у теоретичних гуртках і семінарах, в народних університетах сільсько-господарських знань. У них навчалися (часто доволі формально) тисячі керівників і спеціалістів, колгоспників і робітників радгоспів. Економічне навчання стало "важливим засобом поліпшення організаторської і виховної роботи, вдосконалення господарської практики, підвищення творчої активності людей".

Таким чином, наради, семінари, школи передового досвіду, курси підвищення кваліфікації, університети сільськогосподарських знань, тематичні виставки (стаціонарні, пересувні), лекції, виступи по радіо і телебаченню, екскурсії, конкурси, друкована література (методичні рекомендації, плакати, листівки, буклети, брошури, статті в пресі), науково-практичні конференції сприяли пропаганді й загальній освіченості, як спеціалістів, так і працівників масових професій. У зведених звітах про впровадження науково-технічних досягнень та передового досвіду в сільськогосподарське виробництво області, перераховувалися десятки різноманітних заходів. Звичайно, що частина із них проводилася з метою "успішно прозвітуватися".

Кадрові перетрясання розпочалися з періодом "перебудови" як у вищих ешелонах влади, так і на місцях. Пленуми ЦК КПРС розглядали пропозиції політбюро, пов'язані з реорганізацією партійного та господарського апаратів і деякі кадрові питання. Перестановки сталися в республіках, областях, районах Союзу. Важко віднайти питання, якого б не торкалися міськкоми чи райкоми партії, виконкоми відповідних рад. До арсеналу формальних і традиційних слухань увійшли виїзні, спільні, розширені, контрольні і т. д. За масовими слуханнями простежувався "словесний бум пунктів", але фахівців не допускали. Якщо торкнутися першопричин, то піддавалася сумніву політична система. З високих офіційних трибун зазвучали зізнання про неспроможність соціалістичної системи у вирішенні назрілих питань. На рівні політбюро робилися спроби з'ясування причин "пробуксовки перебудови". В підсумкових документах вказувалося, що ні темпи, ні масштаби роботи зі здійснення радикальної реформи не задовольняли керівництво. Як наслідок

- партія вирішила зняти з себе відповідальність, оскільки наказала партійним організаціям "звільнитися від господарських функцій". Вістря критики можна було спрямовувати далеко не на всіх, адже розбір персоналій мав чітко визначений рівень.

1. Давидович С. Н. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60 - 80-ті роки ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / С. Н. Давидович. - Тернопіль, 2012. - 19 с.
2. Жулканич Н. М. Трансформація аграрних відносин в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ - початок ХХІ ст.) / Н. М. Жулканич. - Ужгород : Карпати, 2008. - 408 с.
3. Кривчик Г. Г. Українське село під владою номенклатури (60-80 рр. ХХ ст.) / Г. Г. Кривчик. - Дніпропетровськ, 2001. - 192 с.
4. Лендел М. А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні : сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку / М. А. Лендел. - Ужгород : Карпати, 2006. - 216 с.
5. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О. М. Малярчук. - Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. - 228 с.
6. Мороз О. О. Аграрні реформи в Україні : теорія, історія, еволюція парадигми / О. О. Мороз. - Вінниця : Універсум, 2003. - 233 с.
7. Падалка С. С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60-80-ті роки ХХ ст.). - К., 2003. - 165 с.
8. Державний архів Івано-Франківської області (далі - ДАІФО), - Ф. П 1. - Оп. 1. - Спр. 3025. - Арк. 267.
9. ДАІФО. - Ф. П 1. - Оп. 1. - Спр. 2978. - Арк. 114.
10. Народное хозяйство Украинской ССР : стат. ежегодник : к 60-летию образования СССР / [под ред. Б. А. Сивко]. - К. : Техника, 1982. - 383 с.
11. ДАІФО. - Ф. П 1. - Оп. 1. - Спр. 3195. - Арк. 81.
12. ДАІФО. - Ф. П 1. - Оп. 1. - Спр. 3113. - Арк. 5.
13. ДАІФО. - Ф. П 1. - Оп. 1. - Спр. 3508. - Арк. 170.
14. ДАІФО. - Ф. П 1. - Оп. 1. - Спр. 3508. - Арк. 105.
15. ДАІФО. - Ф. П 1. - Оп. 1. - Спр. 4241. - Арк. 157.
16. Центральний Державний Архів Громадських Об'єднань України. - Ф. 1. - Оп. 25. - Спр. 2572. - Арк. 84.
17. Економічні знання у практиці виробництва / І. Григоренко // Прикарпатська правда. 10 січня 1975 р.
18. ДАІФО. - Ф. П 1. - Оп. 1. - Спр. 4618. - Арк. 220.

Веприв Роман. Кадровое обеспечение сельского хозяйства Ивано-Франковской области (1964-1991 рр.)

В статье проанализирован механизм формирования руководящих кадров, специалистов сельского хозяйства, а также массовых профессий, просчеты и достижения в политике партии на селе.

Ключові слова: кадри, спеціалісти, колгоспники, молодь, село, Івано-Франківська область.

Vepriv Roman STAFFING AGRICULTURE OF IVANO-FRANKIVSK REGION (1964-1991)

The article analyzes the mechanism of executive staff, agricultural specialists and mass professions, omissions and achievement in politics of the party in the village.

Key words: staff, specialists, farmers, youth, village, Ivano-Frankivsk region.

Отримано 10.03.2013